

תקשורת תומכת וחליפית

כדרך להבעה עצמית

עבור אנשים עם מוגבלויות חמורות בתקשורת

קרן יניב*

נ', בחורה עם פיגור שכלי החושה במוסד, הראתה למטפלים בה סימנים של חבלה חמורה בזרועה ובכלל זה כוויית עמוקות. לאחר מתן טיפול רפואי עלתה השאלה כיצד נחבלה ונכוותה נ' והאם יש צורך להגיש תלונה במשטרה. המטפלים ניסו להשיג ממנה מידע אולם הואיל והדיבור שבפיה היה מאד מוגבל, לא הייתה יכולה נ' לספר את אשר אירע לה. חוקרי משטרה הוכנסו לתמונה ובקשו מצוות מומחים לליקויי תקשורת להגיע למוסד ולהשתתף בחקירתה של נ'. לאחר שנ' לא הצליחה, בדיבור המשובש שלה, לספר את פרטי האירוע שהוביל לכוויית, הציגו מומחי התקשורת בפני נ' מספר תמונות על מנת שתוכל להצביע עליהן ואולי באמצעותן לדווח על הסיבות לפגיעה בה. התמונות כללו סוגים שונים של אמצעי חימום ביתיים, קומקום, כוס קפה מהבילה וכיו"ב אך גם תמונות מתחומים אחרים (כמו אוכל, בגדים) אשר הוצגו בו זמנית בפני נ' כדי שלא יתקבל הרושם שהיא הונחתה אל התשובות הנכונות על ידי הצוות. לאחר סקירת התמונות, הצביעה נ' על תמונת רדיאטור חשמלי ולאחר מכן הצביעה על תמונה המייצגת פעולת דחיפה. ההקשר היה ברור: מישהו דחף אותה על הרדיאטור החם. מכאן כבר הייתה קצרה הדרך לברר מי שהה במחיצתה ביממה החולפת, מי היה יכול להיות האדם אשר תקף את נ'...

מה סייע לנ' לספר ולדווח על המקרה ולהביא למעצרו של אחד העובדים במעון? נ' השתמשה בתקשורת תומכת וחליפית על מנת להביע את עצמה ובכך ממשה את זכותה הבסיסית לתקשורת עם סביבתה, זכות שלפני כן התקשתה לממש בהיעדר אמצעי תקשורת מותאמים עבורה (עוד על זכויות של אנשים עם מוגבלויות, באתר האו"ם, בקישורים המצורפים).

מהי תקשורת תומכת וחליפית?

המושג "תקשורת תומכת וחליפית" (או בקיצור: תת"ח) מתייחס למגוון אמצעים חלופיים או כאלו התומכים בתקשורת מילולית לקויה ומאפשרים קיום תקשורת תפקודית לאנשים המתקשים בכך. תקשורת תומכת וחליפית יכולה להיות ללא עזרים, כמו למשל

שפת סימנים ו/או מחוות ידיים (ג'סטות), או להשתמש במגוון עזרים כגון: לוחות תקשורת (בתמונות, איורים, סמלים, אותיות ומילים), עזרים בעלי פלט קולי, מחשבים ועוד. כמו כן נכללים במושג תת"ח גם מגוון עזרי נגישות לאמצעי התקשורת החלופיים או התומכים, זאת במידה ולא מתאפשרת הפעלה רגילה באמצעות הידיים (למשל על רקע של קשיים מוטוריים). עזרי הנגישות הללו כוללים מגוון מתגים, חיבורים והתקנים למתגים ולעזרים אחרים, ממשקי הפעלה כמו מקלדות מיוחדות, תחליפי עכבר ועוד. (מתוך אתר "אייזק ישראל <http://isaac.org.il/aac.htm>).

מי הם האנשים היכולים להסתייע באמצעי תקשורת תומכת וחליפית?

אנשים בני כל גיל ומכל רקע שהוא, אשר יכולת התקשורת שלהם באמצעות דיבור ו/או כתיבה הנה פגועה ואינה מאפשרת להם הבעה עצמית באופן המקובל, יכולים להפיק תועלת משימוש בעזרי תת"ח. על ידי הסתייעות בעזרים אלו, נפתחת בפניהם הדרך להתבטא באורח עצמאי ולתפקד בתחומי החיים השונים. אין המדובר רק באנשים שיכולת התקשורת המקובלת שלהם נפגעה על רקע מוגבלות בשמיעה. הקושי לתקשר עלול להיגרם מסיבות מולדות או נרכשות. בין הסיבות המולדות נתן למנות שיתוק מוחין, פיגור שכלי, איחור התפתחותי, קשיים מוטוריים באזור הפקת הדיבור- הפה (אפרקסיה, דיספרקסיה), אוטיזם וסינדרומים שונים (תסמונת רט ועוד). בין הגורמים הנרכשים הגורמים לשיבושי תקשורת חמורים ניתן למנות פגיעות ראש, אירוע מוחי, מחלות ניווניות ועוד. ממחקרים ממקומות שונים בעולם עולה שבין 0.8% ל-1.2% מכלל האוכלוסייה יזדקקו להתערבות טיפולית בתת"ח על בסיס ארעי או קבוע בזמן כל שהוא במהלך החיים (Beukelman & Mirenda, 1999).

כיצד נתן להשתמש בתת"ח?

אדם שאינו מסוגל לתקשר עם סביבתו באמצעות דיבור ו/או כתיבה הוא "מועמד" טבעי לשימוש באמצעי תת"ח לשם תקשורת. חשוב להדגיש כי אצל ילדים עם איחור בהתפתחות שפה ודיבור (על רקע איחור התפתחותי, שיתוק מוחין וכד', ר' לעיל) יש להתחיל בהתערבות טיפולית מוקדם ככל האפשר על מנת שלא יתהווה פער בין יכולת ההבנה של הילד ליכולת ההבעה שלו ועל מנת לצמצם ככל האפשר את הפער בין הילד לבין סביבתו המדברת. הקניית אמצעים חלופיים לתקשורת לילד צעיר תאפשר לו השתתפות פעילה הן במערכת החינוכית והן בסביבתו הביתית ותקדם אותו על פי יכולתו הקוגניטיבית בלמידה כך שירגיש כי הוא חלק מהחברה בה הוא חי. אין מקום

לחשש שמא הקניית אמצעי תת"ח תעכב את התפתחות הדיבור הטבעי, נהפוך הוא: שימוש באמצעי תת"ח עשוי לעודד ווקליזציה (הפקת קולות) וחקיוי של דיבור. כמו כן, כשאדם יכול להתבטא, הוא משוחרר מלחצים ומתסכולים ולכן יכולה להיות השלכה חיובית על הפקת הדיבור. בעתיד יוכל לתקשר, אולי, באמצעות דיבור הנתמך בעזרים לעת מצוא.

<http://jslhr.asha.org/cgi/content/abstract/49/2/248>

<http://www.aac institute.org/Resources/ASHAStudentAwards/2006/McNamara.pdf>

<https://www.kintera.org/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=chKMI0PIIsE&b=701773&ct=464505>

מבוגרים אשר חוו אובדן יכולת תקשורת עם הסביבה יוכלו אף הם, עם אמצעי העזר המותאמים להם, לחזור ולתקשר עם סביבתם ולתפקד כמיטב יכולתם. כשמדברים על אמצעי תת"ח שיש להקנות לאדם כדי שיוכל לתקשר, חשוב לציין כי במקרים רבים נעשה שימוש משולב בכמה עזרים, דהיינו מדובר במערכת תקשורת. לכל אדם עם מוגבלות בתקשורת יש להתאים את העזרים הייחודיים לצרכיו. אי לכך חיוני שהצוות המטפל (עדיף להיוועץ בצוות רב מקצועי המיומן בתחום התת"ח) יבצע הערכה לתקשורת לאדם הנתון ויעמוד על יכולותיו לתקשר לפני ההתערבות הטיפולית, על הסביבה בה הוא חי ועל צרכיו הייחודיים בתחום התקשורת. לאחר מכן יומלץ להתחיל לבנות עבורו מערכת שתענה על צרכים אלו ותאפשר לו להתבטא בכל תחומי החיים. מערכת תקשורת כזו יכולה לכלול אחד או יותר מהמרכיבים הבאים: שפת סימנים, לוחות תקשורת הכוללים ייצוג גרפי של מסרים מילוליים (כמו תצלומים, איורים, סמלים מיוחדים לתקשורת, אותיות ומילים), מחשבים מדברים ועזרים אחרים עם פלט קולי.

בנוסף להקניית העזרים, הצוות הטיפולי נדרש ללמד את המשתמש כיצד לעשות בהם שימוש יעיל. כך, למשל, ילמד האדם כיצד להצביע על המסרים הכלולים בלוח התקשורת שלו, כיצד ללחוץ על עזרים מדברים לסוגיהם כדי להשמיע מסר, כיצד להקליד ולהשתמש בממשקי העזר הייחודיים שהותאמו עבורו. בנוסף לעזרים עצמם, ישנן גם טכניקות מיוחדות, כמו סריקה, לשם בחירת המסר הספציפי שברצונו להעביר. לעתים יש אדם המלווה את המתקשר ומסייע לו להשתמש בעזרים שהוקנו לו (למשל דפדוף בלוחות התקשורת, סריקה ידנית של מבחר מסרים עד שהאדם מסמן שהגיעו למסר המבוקש, הפעלה או כיבוי של עזרים אלקטרוניים וממוחשבים וכד').

השימוש בתת"ח הוא דינאמי ומחייב התאמות כל העת כמו התאמת אוצר מילים המתבסס על תחומי החיים של המתקשר והרחבתו בהתאם להשתנות הנסיבות, יכולותיו של האדם, צרכיו ורצונותיו. חשוב שהן הצוות המטפל והן בני משפחתו של המתקשר באמצעות תת"ח יקבלו אחריות על שימוש מתמשך תוך ביצוע התאמות לפי הצורך על מנת שהמערכת תוטמע בכל תחומי החיים של המתקשר באמצעות תת"ח.

על מערכת התת"ח ללוות את המשתמש בה לתקשורת בכל מקום, בכל מצב ובכל עת!

מיהו הצוות המיומן בתת"ח שרצוי להיוועץ בו?

חשוב שהאדם עם מוגבלות בתקשורת יופנה לצוות רב מקצועי המכיר את אופנויות התת"ח השונות ואשר יוכל להתאים לו מערכת תקשורת ייחודית על פי צרכיו. צוות זה כולל קלינאי תקשורת, מרפאים בעיסוק, פיזיותרפיסטים ואנשי חינוך. בתהליך קבלת ההחלטות של הצוות יש להקשיב גם לבני המשפחה הנמצאים עם האדם מרבית היממה ואשר להם ידע מעמיק אודות המטופל וסביבת החיים שלו.

היכן נתן לקבל מידע נוסף או ייעוץ בתחום התת"ח?

בישראל פועלת עמותה ללא מטרת רווח בשם "אייזק ישראל" שמטרתה הן קידום ופיתוח תחום התת"ח וכן הגברת המודעות הציבורית לעובדה כי אם נתקלים באדם עם מוגבלות חמורה בתקשורת, יש מה לעשות... "אייזק ישראל" היא הסניף הישראלי של הארגון הבינלאומי ISAAC (International Society for Augmentative and Alternative Communication) החברות בארגון פתוחה לכל: לאדם עם המוגבלות בתקשורת ובני משפחתו, לאנשי מקצוע העוסקים בתחום (כגון קלינאי תקשורת, מרפאים בעיסוק, פיזיותרפיסטים, אנשי חינוך, יצרני וספקי ציוד תת"ח ועוד) וכן לאנשים העוסקים במחקר ופיתוח בהקשר לתת"ח. הסניף הישראלי מקיים ימי עיון והרצאות לחבריו ומוציא אחת לשנה כתב עת הכולל מאמרים עדכניים בנושא. הארגון הבינלאומי מקיים אחת לשנתיים כנס עולמי. פרטים נוספים בקישורים המצורפים.

קישורים ומקורות ביבליוגרפיים:

1. אתר האינטרנט של אייזק ישראל: [/http://isaac.org.il](http://isaac.org.il)
2. אתר האינטרנט של ארגון ISAAC: <http://www.isaac-online.org>
3. אתר האו"ם (זכויות אנשים עם מוגבלויות):
<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
4. אתר האינטרנט של ארגון "בזכות": www.bizchut.org.il
5. חוק הליכי חקירה והעדה שהתקבל ב-29 בנובמבר 2005: www.knesset.gov.il
(תחת "חקיקה" – חוקים- חוקים בקריאה שנייה ושלישית).

6. אתר האגודה האמריקאית של קלינאי תקשורת:

<http://www.asha.org/about/publications/leader-online/>

7. Beukelman, D., & Mirenda, P. (1999). *Augmentative and Alternative Communication*. Paul Brooks Publishing Co. Second Edition.

8. מאמר לגבי נתונים דמוגרפיים בהקשר לתת"ח בישראל:

Weiss, P.L., Seligman-Wine, J., Lebel, T., Arzi, N. & Yalon-Chamovitz, S. (2005). A demographic survey of children and adolescents with complex communication needs in Israel. *Augmentative and Alternative Communication*, 21, 56-66.

(המאמר מופיע בכתב עת בהוצאת ארגון (ISAAC)

9. כתבי העת של עמותת "אייזק ישראל" (פרטים באתר)

10. קורסים בתחום התת"ח נלמדים בישראל כחלק מתוכנית לימודי הפרעות בתקשורת במספר מכללות ואוניברסיטאות.

* **קרון יניב**, מורה בחינוך מיוחד. הייתה פעילה בעמותת "אייזק ישראל" ובארגון "בזכות". בעלת ניסיון רב-שנים בעבודה עם ילדים שיש להם מוגבלות חמורה בתקשורת. כיום גימלאית.